

Izvorni znanstveni članak
1(091) Hegel, G. W. F.
1(091) Kant, I.

Hegel i Kantova ideja o vječnom miru

DANILO PEJOVIĆ*

Sažetak

U skladu sa svojom praktičnom filozofijom što bitak morala i prava poima kao "treba da" (Sollen), Kant odatle izvodi i svoju ideju o vječnom miru kao idealu odnosa među državama i vladarima. Hegelova kritika toga shvaćanja u *Filozofiji prava* ukazuje na njezina tri bitna nedostatka. Ponajprije, to je sama narav međunarodnoga pravnog poretka koji vlada među nezavisnim državama i čije sankcije ne osigurava nikakva nad-suverenost neke svjetske države. Nadalje, ugovori i sporazumi među državama nemaju pretora i ne isključuju ni rat kao "prirodno stanje" među njima. Najzad, ne postoji nikakva opća svjetska volja, nego samo partikularne volje posebnih država, teško postizujući međusobnu suglasnost o ratu i miru. Kao postulat praktičnoga uma vječni mir ostaje pusti ideal.

Riječ je o jednom malom Kantovu spisu koji je od časa svoga pojavljivanja pa sve do danas privlačio pozornost suvremenika, u nekih čak izazvao i oduševljenje, ali ne manje bio i predmetom kritike, od koje je naj-relevantnija bila Hegelova. Počevši od ranih tekstova bernskog i frankfurtskog razdoblja (1793.-1800.), pa sve do svoje *Filozofije prava* (1821.), Hegel je sveudilj očitovao svoje visoko priznanje Kantu i njegovim zaslugama za novi početak filozofiranja, kao što nikad nije propustao iznijeti i svoje prigovore spram pojedinih Kantovih rješenja, te immanentnih granica kritičke filozofije uopće. Ovdje podsjećamo na glavne momente rasprave između Hegela i Kanta u pogledu ideje vječnoga mira.

Ponajprije, Hegelovo razilaženje s Kantom zacijelo nužno slijedi iz temeljne razlike njihovih filozofskih stajališta u cjelini — kriticisma i apsolutnog idealizma, a napose pak iz njihova različna shvaćanja *praktične filozofije*, odnosa morala i prava (moralnosti i legalnosti), kao najzad i same filozofije države, što sve to obuhvaća. To je i razumljivo, uzme li se u obzir da je Kant završni filozof prosvjetiteljstva, a u isti mah s njime započinje jedna nova epoha — filozofija njemačkog idealizma, kulminirajući s Hegelom. S jedne strane, ističe Hegel, Kantova je velika zasluga što je prihvatio i dalje razvio Rousseauov princip da je volja po sebi i za sebe slobodna, te odatle pokušao izvesti cijelu praktičnu filozofiju. S druge pak

**Danilo Pejović*, redovni profesor na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

strane, ograničenost Kantova pojma prakse (morala i prava, pa odatle i politike) proizlazi upravo odatle, iz ograničenosti sama Kantova principa, što je on volju također shvaćao samo u ograničenu obliku *pojedinačne* volje. Stoga i Kantova odredba slobode smjera samo na pojedinačnu slobodu (usp. Hegel, *Filozofija prava*, paragraf 258) i tako ostaje u granicama prosvjetiteljskog liberalizma, koji Hegel ironično naziva "sistemom atomistike": zajednica se svodi na dobrovoljnu udrugu po sebi samostalnih individuala!

Sva Kantova etička i politička shvaćanja kulminiraju u najvišem načelu praktičnog uma što proizlazi iz same njegove prirode (naravi) i stoga se javlja u obliku *maksime*: čini tako da možeš htjeti da tvoja maksima *treba da* bude općim zakonom! Odatle onda nužno slijedi da se sve *norme* morala i prava temelje na toj maksimi imajući i odgovarajući *način bitka*, naime *treba da* (Sollen) — ontološki negdje *između* mogućnosti i zbiljnosti. Praksa se na taj način poima kao beskonačna težnja da se taj formalni princip ispuni konkretnim sadržajem života ljudske zajednice od obitelji do građanskog društva i države. Moralnost na taj način utemeljuje legalnost, a pravne sankcije postižu svoju opravdanost time što su u biti moralne!

Nasuprot svemu tome Hegel opetovano ističe da se država nipošto ne može svesti na građansko društvo i njezina konačna svrha samo "na osiguranje života i vlasništva individuala" (*Filozofija prava*, paragraf 324). No država nije ni formalno-pravna udruga utemeljena na nekom "društvenom ugovoru", pa čak ni moralni poredak što se nad njom uzdiže, nego "nešto treće": jedinstvo prava i moralnosti u konkretnoj čudorednosti (Sittlichkeit), udruženost samostalne individualnosti i opće supstancijalnosti kao *sustav ustanova*. Bitak apstraktnoga prava, moralnosti i čudorednosti prema tome nije tek "treba da", nego apsolutna nužnost i povijesna zbiljnost objektivnoga duha u svjetskoj povijesti. Toliko o ishodištu.

Povijesni okvir, inspiracija i povod Kantova spisa *O vječnom miru*, pak, nalazimo u Francuskoj revoluciji i revolucionarnim ratovima mlade republike protiv monarhističke koalicije Austrije i Pruske, tzv. prvom koalicijskom ratu protiv Francuske (1792.-1797.), kojemu je slijedio drugi (1799.-1802.) i treći (1805.) uz sudionitvo Rusije, Engleske i drugih. Prva velika pobjeda Francuza u bitci kod Valmyja, kojoj je i Goethe u pratnji svoga vojvode bio neposrednim svjedokom, potaknula ga je na proročanske riječi: "Odavde i od danas započinje nova epoha svjetske povijesti"! Na planu duha i filozofije takvo je značenje zacijelo imala i Kantova *Kritika čistoga uma* (1781.), pa se stoga kao samo po sebi razumije da je njezin autor cijela života ostao vjeran pristaša Francuske revolucije.

Uzme li se spis *O vječnom miru*¹, koji se prvi put pojavio usred spomenutih burnih događaja 1795., njegov naslov zvuči pomalo utopijski i

¹Kant, Immanuel, *Zum Ewigen Frieden* (1795.), Stuttgart, 1971.

djeluje gotovo fantastično kao neki javni poziv svima zaraćenim stranama da se najzad okane rata i zauvijek pomire! Pritom zacijelo valja imati u vidu da *ideja* vječnoga mira po Kantovu uvjerenju spada u tzv. *pojmove uma*, što shodno svojoj odredbi (usp. *Kritiku čistoga uma*, pogl. O idejama uopće) prelaze mogućnost svakog iskustva, naime kojima u iskustvu više ništa ne kongruira, i u tom se kontekstu, između ostaloga, poziva i na Platona! Drugim riječima, um traži takvo sustavno jedinstvo kojemu se moguće empirijsko jedinstvo pojava samo postupno može približavati, pa tako ontološki i praktičnofilozofski status te ideje vječnog mira ostaje beskonačna težnja i zahtjev, težnja koja svoj cilj-ideal empirijski nikada zbiljski ne može postići. Jednako tako stoji i s Kantovom idejom univerzalne svjetske države!

Riječ je dakle o ćudorednom zahtjevu za takvim pravom kojemu teži svekoliko čovječanstvo. Stoga ideja vječnoga mira tvori svojevrstan završetak Kantove nauke o slobodi, ćudorednom zakonu i kategoričkom imperativu, naime a priori danoj općoj volji što svoje podrijetlo i sjedište ima u umu. Premda opsegom nevelik, i ovaj je Kantov spis školski sistematičan, sastoji se od šest preliminarnih i tri definitivna članka, te dva dodatka.

Uzevši u cjelini, spis je — u skladu s kritičkom filozofijom — posvećen odgoju čovjeka i čovječanstva, tražeći ispunjenje niza ćudorednih zahtjeva. Tako preliminarni članci — poput nacрта idealnog mirovnog ugovora — o vječnom miru među državama ponajprije govore o uvjetima postizanja vječnog mira, između ostaloga o tome da kao sklapanje mira može važiti samo takav ugovor koji ne sadržava *ništa tajno* što bi vodilo budućem ratu; zatim da nijedna postojeća država ne smije naslijedom, razmjenom ili kupovinom stjecati drugu državu; da stajaće vojske moraju s vremenom posve prestati; da se nijedna država ne smije nasilno *miješati u ustav i vladu druge države* (podcrtao D.P.), itd. Tome nadalje slijede mnogo značajniji *definitivni članci*, polazeći od načela da stanje mira među ljudima nije prirodno (status naturalis), nego poredak koji tek treba uspostaviti — ćudoredni zahtjev. Prvi članak propisuje da građanski ustav u svakoj državi treba biti *republikanski* (danas bi se reklo demokratski), prema zakonima slobode i jednakosti. Drugi članak zahtijeva da se međunarodno pravo treba temeljiti na *federalizmu* (tj. savezu) slobodnih država; i najzad treći članak traži da se pravo građanina svijeta (Weltbürgerrecht) treba ograničiti na uvjete općeg gostoprimstva (hospitalnosti).

Takvi su zahtjevi preliminarnih i definitivnih članaka, no preostaje pitanje kakvi su uvjeti da oni budu ispunjeni?! O tome govore dva dodatka, od kojih svaki ukazuje na jednu instanciju što čovjeku pri tom može biti od pomoći. Ponajprije, to je sama *priroda* koja je u svojoj biti svrsishodna ili *svršna*: ona pomaže nemoćnoj volji uma tako da sebična nagnuća ljudi upotrebljava kako bi se oni podvrgli prisilnim zakonima što promiču trajan mir, od kojega će kao dobri građani svi imati trajne prednosti.

U drugom se dodatku očituje tipična prosvjetiteljska vjera u sud filozofije; naime, vladarima preporučuje da u pitanjima rata i mira potraže

savjet u filozofa! No i pri tom Kant ostaje trezven aludirajući na poznatu Platonovu metaforu o filozofima-kraljevima: “Da kraljevi filozofiraju ili da filozofi budu kraljevi nije za očekivati, ali ni željeti; jer posjedovanje vlasti neizbježno kvari slobodan sud uma”. Dovoljno je stoga da se filozofe pusti slobodno govoriti, i makar nije vjerovati da će pravo nadjačati moć, u *sukobu morala i politike* treba se zalagati za njihovu podudarnost, završava Kant.

Hegelovi prigovori Kantovoj ideji o vječnom miru nalaze se sažeti u njegovoj *Filozofiji prava* (paragrafi 324, 333, 334) i ponajprije se tiču Kantova pojma države kao zajednice samostalnih pojedinaca na temelju društvenoga ugovora. Nasuprot tome, Hegel na tragu antičke filozofije države Platona i Aristotela i modernu državu smatra *zbiljnošću* ćudoredne ideje kao jedinstva općeg i pojedinačnog interesa, a ne tek beskonačnom težnjom što “treba da” bude možda negdje tek na kraju povijesti. U taj red stvari spada i ideja o vječnom miru do kojega bi čovječanstvo moralo dospjeti, zahvaljujući nekom savezu vladara koji bi imao izgladiti sve spore, otprilike kao što je to kasnije pokušala Sveta alijansa.

Nadalje, bitna prepreka ostvarenju ideje o vječnom miru nalazi se u tzv. međunarodnom pravnom poretku, temeljeći se na ugovorima među državama kojih se one mogu, ali i ne moraju držati, jer su međusobno nezavisne i suverene. Utoliko se međusobno nalaze u “prirodnom stanju” i nema neke svesvjetske nad-suverenosti koja bi konstituirala moć nad njima i mogla donositi odluke o njihovim sporovima kojima bi se one morale bezuvjetno pokoravati. Postoje samo posebne volje pojedinih konkretnih naroda i država i u tom pogledu tek preporuke koje jedva da nekoga obvezuju; nema nikakve svjetske opće volje, ona je samo pusto “treba da”! Drugim riječima, u naravi je pravnog poretka pojedine države da ga osiguravaju sankcije, dok međunarodni svjetski pravni poredak iza sebe nema svesvjetsku državu i tako ostaje na razini moralna postulata; nema neke nad-suverenosti u svjetskom smislu ni kao realne moći, ni kao pravnog instituta: “Kantova predodžba nekog vječnog mira putem saveza država koji izravna svaki spor, i koji kao moć, priznata od svake pojedine države, otklanja svaku nesložnost... pretpostavlja *suglasnost* države koja bi se osnivala na moralnim, religioznim i drugim... obzirima, uopće uvijek na posebnim suverenim voljama, a na taj način ostala bi opterećena slučajnostima” — dakle samo moralni postulat!

U takvim okolnostima ako dođe do sukoba “... spor se država... može odlučiti samo ratom” i, slijedeći uvjerenje klasične filozofije politike, Hegel ne podliježe prosvjetiteljskom Kantovu utopizmu kako je vječni mir moguće postići kao povijesnu zbiljnost. U dosadašnjoj svjetskoj povijesti bilo je mnogo više ratnih nego mirnih godina, rat se i mir dijalektički uzajamno određuju i uvjetuju, kao da je u pravu stara poslovice: Si vis pacem, para bellum!, ma koliko se pacifisti i čovjekoljupci na to zgražali. Uvijek je bilo i bit će tako da jedna država pokušava *silom* svoju volju nametnuti drugoj — to je rat. Ratovi se u povijesti doduše mogu

razvrstati u pravedne i nepravedne, napadačke i obrambene, više ili manje suglasne s međunarodnim konvencijama, ali da bi oni potpuno nestali iz povijesti, ostaje tek pusta želja: ona se uvijek zbiva u naponu između dobra i zla. O tome uostalom dostatno svjedoči političko — ratno i mirnodopsko — iskustvo navlastito europskih naroda posljednjih dvaju stoljeća od Svete alijanse do Društva naroda nakon Prvog i Ujedinjenih naroda nakon Drugog *svjetskog rata* te agresije i “etničkog čišćenja” u Hrvatskoj i Bosni: velike sile u međunarodnim odnosima donose ključne odluke.

Naspram Kantova prosvjetiteljskog utopizma, Hegelova je filozofija prava i povijesti velebn pokušaj da se “um spozna kao ruža u križu sadašnjosti” i “taj je umni uvid *pomirenje* sa zbiljnošću”, kako Hegel određuje ulogu filozofije u povijesnom svijetu u svom čuvenom Predgovoru *Filozofije prava*. S tog je stajališta Kantova pobuda zacijelo veoma plemenita, pa je kao takvu i danas valja podržati, ne gubeći iz vida nikada da *vječni mir ostaje samo ideal*, dok miroljubivost iziskuje hrabrost i mudrost.

Danilo Pejović

HEGEL AND KANT'S NOTION OF PERPETUAL PEACE

Summary

In accordance with his practical philosophy which views the essence of morality and right as “ought to” (Sollen), Kant deduces his notion of perpetual peace as the paragon of the relationship among rulers and states. Hegel's criticism of this view in his *Philosophy of Law* points to its three major flaws. The first is the very nature of the international legal system which operates among independent states and whose sanctions do not provide a supra-sovereignty of a pan-international state. Furthermore, treaties and agreements among states have no *practor* and do not exclude war as “the natural state” among them. And finally, there is no universal international will, but only particular wills of individual states which hardly achieve a consensus on war and peace. As a postulate of practical reason, perpetual peace remains a sheer ideal.